

פתיחה

בפרשת השבוע, לאחר שמספרת התורה על בריאת כל הימים ומגיעה ליום השביעי, היא כותבת שהקב"ה סיים את מלאכתו ו'נח' מכל אשר עשה. את הנוסח אותו מביאה התורה ("ויכול..."), אומרים שלוש פעמים בליל שבת; בתפילת לחש, לאחר התפילה בציבור, ובקידוש. בנוסף לקידוש הערב מקדשים גם בבוקר (אך ללא אמירת "ויכול"), ונחלקו הראשונים מה מטרתו של קידוש הבוקר:

א. **הר"ן** (פסחים קו ע"א ד"ה אין) העלה אפשרות, שכשם שהתורה קבעה שיש לקדש את השבת בכניסתה, כך קבעו חכמים שיש לקדש את היום, כיוון שהוא נחשב מכובד יותר, וכן נראה שפסק **הרמב"ם** (שבת כט, י). ב. **הראב"ד** (שם) חלק על דבריו וכתב, שכבר קידשו את השבת בכניסתה, הקידוש ביום הוא רק כדי שתהיה בארוחה תוספת חשיבות (על פי רבינו דוד), ובלשונו:

"אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיקדש. אמר אברהם, בח"י ראשי, אם מסברא אמרה, לא סבר מימיו סברא פחותה מזו, ולפי שקראוהו קדושא רבא יצא לו. ואינה כלום, שכבר נתקדש היום בכניסתו על היין קודם שיטעום, ואילו בא לקדש ביום על הפת מי לא מקדש ותחשב המוציא במקום ברכת היין ויאכל."

השלכה למחלוקתם תהיה, האם מותר לאכול לפני קידוש היום. לרמב"ם הסובר שמדובר במעין קידוש הערב, כשם שאסור לאכול לפני קידוש הלילה, כך אסור גם ביום, וכך פסק **השולחן ערוך** (רפ"ט, א). לעומת זאת לסוברים שחכמים רצו לתת תוספת חשיבות לסעודת היום, בפשטות אין איסור לאכול בלי לקדש, וכתב **המגן אברהם** (שם), שאפשר לנהוג כך בשעת הדחק (כשאין יין).

בעקבות הפרשה המזכירה את אמירת 'ויכול' ויום השבת, נעסוק השבוע במספר הלכות שבת ובפרט בהלכות מוקצה (ועיין בדף לפרשת כי תצא שנה ב'). ראשית נראה, מדוע חכמים אסרו לטלטל מוקצה בשבת, בהמשך נראה מחלוקת הפוסקים האם כדור ומשחקים שונים הינם מוקצים בשבת, ולסיום נבדוק מה דינם של בעלי חיים בשבת.

טעם איסור מוקצה

כפי שכותבת הגמרא במסכת שבת (קכ"ג ע"ב), איסור המוקצה (שיסודו ככל הנראה כבר בימי דוד המלך), מחולק למספר סוגים. לדוגמא, מוקצה מחמת גופו, אלו חפצים שאינם כלים כמו אבנים וחול שברחוב, ומוקצה מחמת חסרון כיס, שהוא כלי מוקצה שחסים עליו מחמת חשיבותו. נחלקו הראשונים מדוע נאסר טלטול המוקצה:

א. **הראב"ד** (שבת כד, יג) **ורש"י** (ביצה יב ע"א ד"ה ליפלו) בעקבות הגמרא במסכת שבת כתבו, שאסור לטלטל חפצי מוקצה מחשש שמא יציאו אותם מרשות לרשות. כפי שכותבת הגמרא (שבת קכ"ד ע"ב), בזמן עזרא רבים נהגו לסחור בשבת ומתוך כך לטלטל את חפציהם ולהוציאם מרשות לרשות, על מנת למנוע דבר זה גזרו על טלטול הכלים.

ב. **הרמב"ם** (שבת שם) חלק והביא שלושה טעמים אחרים לאיסור המוקצה: **הראשון**, כפי שאסרו דיבורים מסוימים בשבת כדי לקדשה, כך אסרו לטלטל חפצים מסוימים. **השני**, מתוך חשש שמא מהעיסוק המוגבר בכלים, יבואו לתקן באמצעותם ויעברו על איסור בונה. **השלישי**, כדי להבדיל את השבת מימי החול, גזרו על איסור הטלטול. ובלשונו:

"אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת. ומפני מה נגעו באיסור זה? אמרו, ומה אם הזהירו נביאים שלא יהיה הילוך בשבת כבחול, קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול. ועוד, כשיטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהן ויבוא לידי מלאכה, ועוד שאם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שבייתה הניכרת."

המפרשים הקשו על הרמב"ם, שהרי הגמרא בשבת כותבת בפירוש שחכמים אסרו לטלטל מוקצה מחשש הוצאה מרשות לרשות. **הב"ח** (שם, א) תירץ, שהרמב"ם סובר גם את טעם הגמרא, אך הביא טעמים נוספים כדי להסביר מדוע הנביא הסמיך את איסור לטלטל לאיסור הילוך. **מרכבת המשנה** (שם) יישב, שהטעם שנתנה הגמרא הוא רק לפי בית שמאי.

כדור בשבת

גם לפי הראב"ד וגם לפי הרמב"ם, אסור להזיז מוקצה בשבת. נחלקו הפוסקים בעקבות דברי המדרש והירושלמי בשאלה, האם כדור הינו מוקצה בשבת. המדרש באיכה (פרשה ב', ב) מספר, שלמרות שבעיר ששמה 'טור שמעון' הרבו לעסוק בצדקה - היא חרבה מפני ששיחקו שם בכדור בשבת. הקושי בדברי המדרש הוא שלא ברור מה הבעיה במשחק בכדור, ונחלקו בכך הפוסקים:

א. **הרוקח** (ס' נה) כתב, שהסיבה הייתה ביטול תורה. במהלך השבוע אנשים רבים לא מספיקים ללמוד תורה בצורה מספקת, ומשום כך יש להרבות בלימוד בשבת. לכן כפי שכותבת הגמרא (שבת קטו ע"א) נהגו לעשות דרשות גדולות בשבת, ואילו אנשי טור שמעון זלזלו בדרשות ובאותו זמן היו משחקים בכדור.

לפי תירוץ זה עולה, שהכדור לא מוקצה בשבת, אלא שרק בזמן הדרשה כשכולם צריכים להתכנס לשמוע דברי הרב, היתה בעיה לשחק בו. כך עולה גם מדברי **התוספות** (ביצה שם), שכתבו שמותר לשחק ביום טוב בכדור ברשות הרבים, וכן פסקו להלכה **הרמ"א** (שם, מה), **השמירת שבת כהלכתה** (טז, א), **הרב וואזנר** (שבט הלוי ט, עח) ועוד. ובלשון הרב וואזנר:

"בענין מוקצה בכדור מבואר דאסור, וכתב רמ"א דיש מקילין. וטעם האוסרים משום מוקצה מחמת גופו עיין שם, וכדורים בזמן הזה שנגעשו לכך פשיטא דתורת כלי עליהם, וממילא אין תורת מוקצה בהן על כל פנים בתוך הבית, וגם על השולחן מותר מן הדין, ובקרקע עולם וגם ברחוב צריך להחמיר במשחק זה, ותלמידי חכמים ממילא רחוקים מזה."

ב. אפשרות שונה להבנת הסיבה שבגינה חרבה טור שמעון, מופיעה בדברי **שיבולי הלקט** (ס' קכ"א) וכן **בשולחן ערוך**. על פי פירושם של **הרב עובדיה** (ילקוט יוסף שם, ו) **והאור לציון** (ב, כו) מדברי שיבולי הלקט עולה, שלמרות שבדרך כלל כאשר לוקחים חפץ ומייחדים אותו לשימוש בשבת הוא אינו נחשב למוקצה - המשחק בכדור חמור יותר, ונאסר בכל עניין.

שני ביאורים נאמרו מדוע שימוש בכדור חמור יותר ונאסר. לפי **האור לציון** בעקבות הירושלמי, יש מעין גזירה מיוחדת על שימוש בכדור בשבת. משום כך, מעיקר הדין אין בעיה לשחק בשאר המשחקים בשבת, והשולחן ערוך התייחס לכדור בדווקא (אם כי הוסיף שטוב לא לטלטל שום משחק בשבת).

הרב עובדיה שלמעשה בסוף ימיו חזר בו ופסק שכדור אינו מוקצה (חזון עובדיה ג, עמ' צט) ביאר, שלמרות שבדרך כלל כאשר מייחדים חפץ לשימוש לפני שבת מותר להשתמש בו בשבת, ייחוד למשחק אינו נחשב ייחוד מספיק משמעותי כדי להכשיר את החפץ בשימוש. לפי ביאור זה עולה, שלא רק משחק בכדור נאסר בשבת אלא כל סוגי המשחקים, ורק לקטנים ניתן להקל.

הקושי בביאור זה כפי שכתבו רבים, שלא ברור מדוע שימוש במשחק אינו נחשב שימוש מספיק משמעותי כדי שיוכשר לשימוש בשבת? ייתכן שבעבר כאשר משחקים היו מיועדים רק לילדים קטנים היה מקום לומר שהשימוש בהם אינו משמעותי, אך בזמן הזה שרבים וגדולים משחקים בכדור ובשאר משחקים, לא מסתבר לומר שהם מוקצים.

בעלי חיים בשבת

האם בעלי חיים מוקצים בשבת? כמובן שהדין לא מתייחס לבעלי חיים המסתובבים ברחוב, שהם בוודאי מוקצים כפי שאבנים וחול ברחוב מוקצים, אלא לבעלי חיים ביתיים כמו כלבים וחתולים¹. שאלה זו קשורה בין השאר לדיון הקודם לגבי שימוש במשחקים בשבת, ודנו בה הראשונים בעקבות הגמרא במסכת שבת:

א. הגמרא במסכת שבת (מג ע"א) כותבת, שאם יש סל שעולים ויורדים ממנו אפרוחים, כל עוד האפרוחים נמצאים על הסל אסור לטלטלו מכיוון שהוא נחשב בסיס לדבר האסור. בעקבות כך דחו **התוספות** (מה ע"ב ד"ה הכא) את דעת רבי יוסף, שמותר לתת לקטן אפרוח לשחק בו, כיוון שדינו כמו גרוגרות וצימוקים אותם דוחה האדם משימוש.

עמדה דומה לזו של התוספות האוסרת שימוש בבעלי חיים, מופיעה בדברי **הרא"ש** (מהר"ח אור זרוע סי' פב) שכתב, שכשם שאסור להשתמש באבנים שבחצר כיוון שאין תורת כלי עליהן, כך אסור בבעלי חיים. עוד הוסיף וסבר, שיש להחמיר יותר בבעלי חיים מבאבנים שבחצר, כיוון שייתכן שחז"ל לא חילקו בין סוגי בעלי החיים. ובלשונו:

"ועל העופות לא מלאני לבי להתיר, דאין ללמוד היתר שמוש בעלי חיים מהיתר כלים. דאף כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו מותר. אבל צורות שבחצר אפילו צריך מהם צורך גדול אסור לטלטל משום דאין תורת כלי עליהם הכי נמי בבעלי חיים. ויש לאסור יותר בבעלי חיים דאין משתמשים בבעלי חיים ולא פלוג רבנן בבעלי חיים."

ב. כאמור בתוספות (שם) **רבי יוסף חולק** וסובר, שבעלי חיים אינם מוקצים. מבחינתו, הסיבה שהגמרא בשבת כותבת שדווקא אפרוח מת נחשב מוקצה ולא אפרוח חי היא, שאפשר לתת לתינוק אפרוח חי לשחק בו. עמדה דומה עולה מדברי **המהר"ח אור זרוע** (סי' פא) שכתב, שעל אף שבעלי חיים מוקצים, אותם הנמצאים בכלוב ומצפצפים בנעילות - אינם מוקצים.

מחלוקת האחרונים להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (שח, לט) פסק, שעל אף שמותר במקום הפסד לדחות באמצעות הרגל בעל חיים כדי שייכנס לכלובו, מכל מקום אסור לטלטלו ממש שכן הוא מוקצה וכדעת התוספות והרא"ש. בעקבות כך נקטו **האורחות שבת** (יט, קד) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ה, כו) שאסור לטלטל כלוב שבתוכו תוכי, כיוון שהתוכי המוקצה הופך את הכלוב לבסיס לדבר האסור.

עמדה עם מסקנה דומה אך מטעם שונה, מופיעה בדברי **הפחד יצחק** (ערך בהמה) שכתב שאסור לטלטל בעלי חיים מפני שאסור להשתמש בהם בשבת. אמנם, קיים קושי בפירוש זה, שכן האיסור להשתמש בבעלי חיים בשבת נובע מהחשש שמא יחתכו זמורה במהלך רכיבה עליהם, דבר זה אינו מצוי בבעל חיים קטן שלא רוכבים עליו. ובלשון הרב עובדיה:

"ומשום כך שהלכה כהרא"ש האוסר לטלטל בשבת עופות המצפצפים בקול ערב, הוא הדין והוא הטעם לנידון דידן, ובדגים הללו אף יש לחוש יותר פן יוציאום מן המים, ויתחייבו משום נטילת נשמה. ופשוט דהוא הדין לתוכי שמונח בכלוב שאסור לטלטלו בשבת וביום טוב כדין עופות המצפצפים."

ב. **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ה, כב), **הגרש"ז אויערבך** (שלחן שלמה שח, עד) ו**הרב יעקב אריאל** (אהלה של תורה ה, כה) חלקו וסברו, שבעלי חיים ביתיים שנועדו לשעשוע, כפי שמצוי בזמנינו - אינם מוקצה גם לדעת השולחן ערוך, למרות שכפי שראינו לעיל הוא פוסק כדעת התוספות והרא"ש הסוברים שהם כן מוקצה.

כפי שביארו, מטרת השימוש בבעלי חיים השתנתה עם הזמן. בעבר, ייעודם היה בעיקר לשימוש פרקטי, גידול כבשה לחלב, כלב לשמירה, חמור לנשיאת מסע וכן על זו הדרך - משום כך מוקצים הם בשבת. לעומת זאת בזמן הזה, מגדלים בעלי חיים בשביל משחק ושעשוע, ולכן אין סברא לומר שדינם כמו אבנים וחול שברחוב.

גם את דברי הרא"ש שראינו לעיל שאסור לטלטל ציפור דחו באופן דומה, כיוון ששם מדובר בציפור שיר, אותה לא רגילים להזיז ממקום למקום ולכן היא מוקצה, אבל שאר חיות שרגילים להעביר אותן ממקום למקום ולשחק בהן דינם לא גרע משאר חפצים אותם אפשר לייחד לשימוש בשבת.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...

¹ כפי שמובא בבית יוסף (יו"ד קיז), על אף שבדרך כלל אסור לגדל חיות טמאות על מנת למכור אותן (עיין בדף לפרשת דברים שנה ד'), מכל מקום אין איסור לגדל חיות מחמד בה לא סוחרים. אמנם בויקרא רבה (פרק כב) מובא, שרבי שמעון הקפיד שעוף טמא לא יקנה בגינתו, אך כפי שכתב בשו"ת בצל החכמה (ה, לה) ו**באר משה** (ב, כח) מדובר במידת חסידות, ולא באיסור מעיקר הדין (והכל תלוי למעשה במנהג המקום).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com